

І. А. Копйова, кандидат юридичних наук, асистентка кафедри кримінального права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
ORCID: 0000-0003-0231-8453

ОСОБЛИВОСТІ ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ СПІВУЧАСНИКАМ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

Постановка проблеми. Відповідно до ч. 5 ст. 68 КК суд при призначенні покарання співучасникам кримінального правопорушення повинен врахувати загальні засади призначення покарання (статті 65–67 КК) разом із так званими *спеціальними* правилами – характером та ступенем участі кожного із співучасників у вчиненні кримінального правопорушення. У зв'язку з цим вид та міра покарання кожного співучасника можуть бути різними залежно від всієї сукупності обставин, що індивідуально його характеризують, та його характеру і ступеня участі у вчиненні кримінального правопорушення. Указівка на врахування, крім спеціальних правил, також загальних засад призначення покарання є виправданою, адже у ч. 5 ст. 68 КК відсутні правила про врахування форм співучасті, про які йдеться у пп. 2 та 3 ч. 1 ст. 65 КК та п. 2 ч. 1 ст. 67 КК.

Законодавець, зазначаючи про характер та ступінь участі кожного із співучасників у вчиненні кримінального правопорушення, не розкриває зміст цих понять. Не надається роз'яснень з цього приводу і в судовій практиці. Тому питання про визначення змісту спеціальних правил призначення покарання співучасникам кримінального правопорушення продовжує бути предметом дискусії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання про особливості призначення покарання співучасникам кримінального правопорушення розглядається у працях таких вітчизняних і зарубіжних науковців, як: О. А. Арутюнов, Р. Ш. Бабанли, М. І. Бажанов, П. С. Берзін, Є. В. Благов, Ф. Г. Бурчак, О. О. Кваша, М. І. Ковальов, Є. О. Куликов, Р. С. Орловський, В. В. Полтавець, П. Ф. Тельнов, А. Н. Трайнін, В. І. Тютюгін, О. В. Ус, А. М. Царегородцев та ін.

Метою цієї статті є визначення складових оцінки характеру та ступеня участі співучасника у вчиненні кримінального правопорушення.

Виклад основного матеріалу дослідження. У теорії кримінального права врахування характеру участі у вчиненні кримінального правопорушення більшістю науковців розглядається як виконана співучасником роль (виконавця, організатора, підбурювача, пособника), а ступеня участі – як оцінка рівня активності та інтенсивності поведінки співучасника¹. На наш погляд, урахування при призначенні покарання співучаснику характеру його участі у вчиненні кримінального правопорушення слід розглядати як визначення його ролі серед інших співучасників та ступеня суспільної небезпечності цієї ролі. Визначення ролі співучасника у вчиненні кримінального правопорушення здійснюється шляхом зіставлення фактичних ознак його діяння з тими ознаками діяння конкретного співучасника, що передбачені у відповідній частині ст. 27 КК.

У теорії кримінального права питання про те, виконання якої ролі серед співучасників становить найбільшу небезпечність, є дискусійним.

Так, Ф. Г. Бурчак, О. О. Кваша, А. Н. Трайнін, А. М. Царегородцев визнають найнебезпечнішим співучасником, який заслуговує на більш суворе

¹ Арутюнов А, *Соучастие в преступлении* (Статут, 2013) 143–144; Бажанов М, *Уголовное право Украины. Общая часть. Избранные труды* (Право, 2012) 880; Благов Е, *Назначение наказания (теория и практика)* (Яросл. гос. ун-т, 2002) 86–87; Бурчак Ф, *Соучастие: социальные, криминологические и правовые проблемы* (Вища шк., 1986) 137; Кваша О, *Співучасть у злочині: структура та відповідальність* (РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2013) 335; Тельнов П, *Ответственность за соучастие в преступлении* (Юрид. лит., 1974) 173; Тютюгін В, Ус О, 'Призначення покарання за незакінчений злочин та злочин, вчинений у співучасті' (2010) 19 Питання боротьби зі злочинністю 45–46

покарання, ніж інші співучасники, організатора¹. Наприклад, П. Ф. Тельнов зазначав, що на більш суворе покарання заслугоує організатор, тоді як виконавець і підбурювач мають однакову суспільну небезпечність, а пособник заслугоує на менш тяжке покарання, ніж інші співучасники². Натомість Є. В. Благов, Р. С. Орловський визначають суспільну небезпечність співучасників за зменшенням, виходячи з такої їх послідовності: виконавець, організатор, підбурювач, пособник³.

Закон про кримінальну відповідальність не містить прямої вказівки про призначення більш суворого покарання співучаснику залежно від виконаної ним ролі. Аналіз положень ч. 2 ст. 53 КК свідчить про те, що при призначенні покарання у виді штрафу за вчинення кримінального правопорушення, за яке передбачене основне покарання у виді штрафу понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, роль організатора не може бути оцінена судом як незначна, тоді як роль інших співучасників може. Як зазначає П. С. Берзін, передбачена ч. 2 ст. 53 КК «незначна роль» виконавця (співвиконавця), підбурювача або пособника у вчиненні кримінального правопорушення виступає (може виступати) конкретним показником передбаченого ч. 5 ст. 68 КК характеру і ступеня участі кожного з них у вчиненні кримінального правопорушення⁴.

У ч. 5 ст. 160 КК не передбачена можливість звільнення від кримінальної відповідальності організатора і підбурювача за підкуп виборця, учасника референдуму, члена виборчої комісії або комісії з референдуму. Це єдиний випадок у КК, коли законодавець засвідчує, як убачається, високий ступінь суспільної небезпечності не лише організатора, а й підбурювача порівняно з іншими співучасниками в цьому конкретному кримінальному правопорушенні. У ч. 6 ст. 255 КК не передбачена можливість звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення відповідного кримі-

нального правопорушення організатора або керівника злочинної організації, у ч. 2 ст. 255² – організатора злочинного зібрання (сходки), у ч. 2 ст. 258³ і у ч. 4 ст. 258⁵ КК – організатора і керівника терористичної групи чи терористичної організації.

Таким чином, аналіз цих норм Особливої частини КК, а також положення ч. 1 ст. 30 КК свідчить, що організатор організованої групи чи злочинної організації визнається законодавцем найнебезпечнішим учасником цих злочинних угруповань.

На думку М. І. Ковальова, організатор відрізняється від інших співучасників найвищим ступенем участі у вчиненні кримінально протиправного діяння незалежно від формальної ролі при виконанні складу кримінального правопорушення. Тому критерієм відмежування організатора від інших співучасників є ступінь участі у вчиненні кримінального правопорушення, а характер участі при цьому має другорядне підпорядковане значення⁵. На наш погляд, діяльність організатора має свої відмінні ознаки від діянь інших співучасників, але при цьому може включати в себе діяння як підбурювача, так і пособника. Це підтверджується у постанові Пленуму Верховного Суду України «Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями» від 23 грудня 2005 р. № 13, у п. 3 якої зазначається, що організація вчинення злочину (злочинів) може полягати в залученні співучасників усіх видів (виконавців, пособників, підбурювачів, інших організаторів) або лише одного з них (наприклад, виконавців) і здійснюватись у формі наказу, угоди, прохання, підкупу, доручення, замовлення тощо⁶. Аналіз цих положень свідчить, що організація вчинення кримінального правопорушення з-поміж інших організаторських дій може полягати у виконанні ролі підбурювача. У зв'язку з цим можна зробити висновок, що ступінь участі організатора завжди вище за ступінь участі підбурювача чи пособника.

Загальновідомо, що діяння виконавця створює безпосередню небезпеку або фактично заподіює шкоду об'єкту кримінального правопорушення,

¹ Бурчак Ф, 139; Кваша О, 384; Трайнин А, *Учение о соучастии* (Юриздат, 1941) 100; Царегородцев А, *Ответственность организаторов преступлений* (Науч.-исследовател. и редак.-издат. отд. Омск. высшей школы милиции МВД СССР, 1978) 57

² Тельнов П, 173–175

³ Благов Е, 88; Орловський Р, 'Кримінальна відповідальність за пособництво вчиненню злочину' (дис канд юрид наук Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2000) 15

⁴ Берзін П, 'Деякі особливості визначення розміру покарання у виді штрафу за новою редакцією ст. 53 Кримінального кодексу України від 15 листопада 2011 року' (2012) 1 Право і громадянське суспільство 12–13

⁵ Ковалев М, *Соучастие в преступлении. Ч. 2. Виды соучастников и формы участия в преступной деятельности* (Урал. рабочий, 1962) 12–13

⁶ Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями : постанова Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2005 р. № 13. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0013700-05#Text> (дата звернення 28.09.2020).

тоді як інші співучасники лише створюють умови для вчинення діяння виконавцем, тобто загрожують заподіянням шкоди чи спричиняють її реально *опосередковано* – через діяння виконавця. Тому, на наш погляд, виконавця слід визнати найнебезпечнішим серед інших співучасників, за винятком організатора.

Однак через те, що діяння співвиконавців можуть відрізнитися за ступенем активності у вчиненні кримінального правопорушення, діяльність організатора може мати вищий ступінь активності порівняно із ступенем активності діяння співвиконавця, чие діяння має менший ступінь активності порівняно з діянням іншого співвиконавця. Це зумовлює призначення організатору (за інших рівних умов) більш суворого покарання, ніж співвиконавцю, діяння якого має порівняно невисокий ступінь активності.

Вищезазначене дає підстави для виокремлення двох груп співучасників залежно від ступеня суспільної небезпечності ролі співучасника: 1) більш небезпечні, до якої необхідно включити виконавця і співвиконавця (незалежно від рівня їх ступеня участі у вчиненні кримінального правопорушення) та організатора; 2) менш небезпечні, до якої слід віднести підбурювача і пособника.

Як зазначає Є. О. Куликов, установлення характеру участі особи у вчиненні кримінального правопорушення суттєво полегшує визначення ступеня її участі, однак при цьому треба утриматися від надання певному виду співучасника заздалегідь установленого ступеня суспільної небезпечності¹. Навряд чи можна погодитися з такою позицією, адже диференціація ролей співучасників вже за ступенем їх суспільної небезпечності за інших рівних умов дає можливість визначити межі суворості покарання менш небезпечного співучасника порівняно з більш небезпечним співучасником. Так, ступінь участі у вчиненні кримінального правопорушення організатора не може бути вищим за виконавця (за винятком організатора організованої групи і злочинної організації), однак може бути рівним ступеню участі виконавця або нижчим порівняно зі ступенем участі виконавця, а також вищим за ступінь участі співвиконавця, чие діяння має невисокий ступінь активності. Це зумовлює призначення організатору за інших рівних умов однакового за суворістю покарання,

¹ Куликов Е, *Мера уголовного наказания за преступление в соучастии. Общие критерии определения* (LAP LAMBERT Academic Publishing, 2013) 81.

менш суворого покарання порівняно із покаранням виконавця або більш суворого покарання порівняно із покаранням співвиконавця, чие діяння має невисокий ступінь активності. Навіть у випадку високого ступеня активності підбурювача і пособника у вчиненні кримінального правопорушення їх покарання за інших рівних умов не може бути більш суворим, ніж покарання виконавця (співвиконавця незалежно від рівня його ступеня участі). Так само покарання підбурювача і пособника не може бути більш суворим, ніж покарання організатора, чий ступінь участі у вчиненні кримінального правопорушення завжди вищий, ніж ступінь участі підбурювача і пособника. Покарання підбурювача порівняно із покаранням пособника може бути однакоvim, більш суворим або менш суворим залежно від ступеня їх активності. Зазначене підтверджується також тим, що при кваліфікації діяння співучасника, за загальним правилом, роль виконавця поглинає всі інші виконані співучасником ролі, а роль організатора – ролі підбурювача і пособника.

На оцінку ступеня участі (активності) співучасника у вчиненні кримінального правопорушення впливає кількість виконаних ним ролей, ступінь активності співучасника в межах здійснюваної ним ролі та той факт, чи був співучасник ініціатором вчинення кримінального правопорушення. На оцінку ступеня активності співучасника в межах здійснюваної ним ролі впливають вид, обсяг та кількість виконаних співучасником функцій у межах відповідної ролі (діянь, що характеризують окремого співучасника у відповідній частині ст. 27 КК).

Ступінь активності *безпосереднього* співвиконавця вище за ступінь активності *опосередкованого* співвиконавця. Останній лише створює умови для вчинення діяння, що утворює об'єктивну сторону складу кримінального правопорушення, вчиненого особою, яка відповідно до закону не підлягає кримінальній відповідальності за скоєне чи вчинила кримінальне правопорушення через необережність, або не має ознак суб'єкта кримінального правопорушення, спеціально вказаних у статті Особливої частини КК. Нижчий ступінь активності порівняно із безпосереднім співвиконавцем має діяння *довірчого* співвиконавця, яке полягає у довірі (делегуванні) фізичного виконання діяння, що повністю утворює об'єктивну сторону складу кримінального правопорушення, іншому співвиконавцю внаслідок неможливості або

недоцільності його виконання декількома співвиконавцями. Довірче співвиконавство виникає у трьох випадках: 1) виконання діяння, яке утворює об'єктивну сторону складу кримінального правопорушення, співвиконавцями з використанням засобу чи знаряддя, придатного лише для одноособового користування, що унеможливає його використання декількома співвиконавцями і зумовлює делегування його застосування за домовленістю між співвиконавцями одному з них; 2) домовленості між співвиконавцями про делегування виконання діяння, що утворює об'єктивну сторону складу кримінального правопорушення, лише одному з них внаслідок відсутності нагальної потреби чи недоцільності фізичної участі у такому виконанні декількох співвиконавців та за наявності високого ступеня успішності досягнення спільного кримінально протиправного результату за рахунок зусиль лише одного із співвиконавців і 3) узгоджених діянь співвиконавців щодо кількох потерпілих, коли кожен із них виконує діяння, яке утворює об'єктивну сторону складу кримінального правопорушення, лише щодо одного потерпілого, делегуючи при цьому виконання діяння щодо ще одного потерпілого іншому співвиконавцю¹.

Обсяг виконаного співвиконавцем діяння може відрізнятися при технічному розподілі функцій між співвиконавцями. У разі виконання кожним із них лише частини того діяння, що тільки за наявності всіх його частин утворює об'єктивну сторону складу кримінального правопорушення (наприклад, заподіяння тяжкого тілесного ушкодження шляхом спільного побиття потерпілого), діяння співвиконавців мають однаковий ступінь активності. Якщо ж відбувається виконання кожним із співвиконавців у повному обсязі діяння, що частково утворює об'єктивну сторону такого складу кримінального правопорушення, об'єктивна сторона якого складається з двох самостійних діянь, ступінь їх активності може бути однаковим або різним. Так, наприклад, мають однаковий ступінь активності діяння співвиконавців, один з яких заподіює потерпілому фізичне насильство, що є небезпечним для його життя чи здоров'я, а інший заволодіває його майном. Натомість, коли один із співвиконавців вибив двері, чим забезпечив доступ

у житло іншому співвиконавцю, який, у свою чергу, заволодів чужим майном, ступінь активності співвиконавця, який вибив двері, є меншим порівняно із ступенем активності співвиконавця, що заволодів чужим майном.

Співвиконавець, який вчинив діяння, що утворює об'єктивну сторону складу кримінального правопорушення, не лише власними діями чи бездіяльністю, а й шляхом використання особи, яка відповідно до закону не підлягає кримінальній відповідальності, буде мати вищий ступінь активності за кількістю функцій (безпосередній і опосередкований співвиконавець), ніж ступінь активності співвиконавця, який виконав лише одну функцію (лише безпосереднього співвиконавця чи лише опосередкованого співвиконавця).

Особа, яка організувала вчинення кримінального правопорушення, і особа, яка керувала його підготовкою чи вчиненням, мають однаковий ступінь активності. Однаковий ступінь активності мають діяння організатора, що полягають у забезпеченні існування і функціонування організованої групи або злочинної організації: створення організованої групи чи злочинної організації, керування нею, забезпечення фінансування, організація приховування кримінально протиправної діяльності організованої групи або злочинної організації. Проте організатор організованої групи або злочинної організації має більший ступінь активності, ніж організатор у складі менш суспільно небезпечних груп. Організатор, який виконав декілька функцій (наприклад, керував підготовкою і вчиненням кримінального правопорушення), має вищий ступінь активності, ніж організатор, що виконав одну функцію (наприклад, керував підготовкою вчинення кримінального правопорушення).

Діяння підбурювача, що полягає у схилянні до вчинення кримінального правопорушення іншого співучасника погрозою або примусом, має більший ступінь активності, ніж схиляння умовлянням або підкупом. Підбурювач, який схилив, використовуючи декілька способів схиляння, має більший ступінь активності, ніж підбурювач, який для цього використав лише один спосіб.

Фізичне пособництво (надання засобів чи знарядь кримінального правопорушення чи усунення перешкод його вчиненню) має більший ступінь активності, ніж інтелектуальне пособництво (надання порад, вказівок, обіцянки переховати особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, зна-

¹ Детальніше про безпосереднього, опосередкованого співвиконавця і його окремий вид – довірчого співвиконавця див.: Копйова І, 'Виконавець як співучасник злочину: поняття, види, відповідальність' (дис канд юрид наук Нац юрид ун-т ім Ярослава Мудрого, 2018) 81–94

ряддя чи засоби вчинення кримінального правопорушення, сліди кримінального правопорушення чи предмети, здобуті кримінально протиправним шляхом, придбати чи збути такі предмети або іншим чином сприяти приховуванню кримінального правопорушення). Якщо кожен із пособників у повному обсязі виконує діяння, передбачене ч. 5 ст. 27 КК (наприклад, один надає транспортний засіб, а інший – пістолет), то ступінь їх участі слід оцінювати як однаковий. Якщо кожен із пособників вчиняє лише частину зазначеного діяння, то ступінь їх участі може відрізнитися. Так, якщо один із пособників виготовив знаряддя вчинення кримінального правопорушення, а другий його передав третьому співучаснику, то ступінь участі у вчиненні кримінального правопорушення останнього є невеликим порівняно з тим, який виготовив ці знаряддя. Якщо пособник виконав декілька функцій (наприклад, сприяв вчиненню кримінального правопорушення і дав обіцянку сприяти його приховуванню), то ступінь участі цього пособника є вищим порівняно зі ступенем участі пособника, який виконав лише одну функцію.

У більшості випадків ініціатором, тобто співучасником, який виявляє намір, що погоджується з іншими співучасниками, чи пропонує іншим співучасникам вчинити кримінальне правопорушення, є організатор і підбурювач. Проте можливі випадки, коли ініціює вчинення кримінального правопорушення виконавець чи пособник. У такому разі прояв ініціативи підвищує ступінь активності співвиконавця (виконавець завжди має найвищий ступінь активності порівняно з іншими співучасниками) чи пособника у вчиненні кримінального правопорушення. Погоджуємося з Г. О. Гановою, що ініціююча роль є ознакою співучасника, яка разом з обсягом вчинених ним конкретних протиправних дій дозволяє оцінити ступінь його участі у вчиненні вбивства, що повинна бути об'єктивним критерієм індивідуалізації покарання судом¹. Однак прояв ініціативи не завжди робить цього співучасника найнебезпечнішим серед інших. Так, якщо ініціатором кримінального правопорушення є пособник, це дає можливість суду за інших рівних умов призначити йому покарання рівнозначне за суворістю, однак не більш суворе, ніж покарання організатору. У зв'язку з цим навряд чи можна погодитися з Р. Ш. Бабан-

ли, що за інших рівних умов співучаснику, який ініціював вчинення кримінального правопорушення, має бути призначене більш суворе покарання, ніж іншому співучаснику, який фактично брав участь у реалізації ініціативи².

Як зазначає В. В. Полтавець, установлюючи ступінь участі винної особи у вчиненні кримінального правопорушення у співучасті з іншими, суду необхідно виходити зі значущості для досягнення спільного кримінально протиправного результату тих дій, які було виконано певним співучасником, та його активності у вчиненні кримінального правопорушення³. На наш погляд, діяння кожного співучасника має істотне значення для досягнення спільного кримінально протиправного результату, однак може мати різний ступінь їх активності. Так, діяння співвиконавця, який вибив двері, чим забезпечив доступ у житло, і діяння іншого співвиконавця, який, у свою чергу, заволодів чужим майном, мають істотне значення для досягнення спільного кримінально протиправного результату, проте відрізняються за ступенем активності: діяння співвиконавця, який вибив двері, має менший ступінь активності порівняно зі ступенем активності діяння співвиконавця, що заволодів чужим майном.

Ступінь активності співучасника у вчиненні кримінального правопорушення, крім того, що він може бути оцінений як більший чи менший, може бути оцінений як мінімальний. Слід погодитися з Ю. А. Пономаренком, що в доктринальному аспекті під незначною роллю співучасника у вчиненні кримінального правопорушення можна розуміти такий обсяг його діянь, який був мінімально необхідним для спільного вчинення кримінального правопорушення і без якого за певних умов можна було б і обійтися іншим співучасникам⁴. Наведене у ч. 2 ст. 53 КК формулювання «незначна роль» слід трактувати як мінімальний ступінь участі (активності) співвиконавця, підбурювача чи пособника. Діяння виконавця утворює об'єктивну сторону складу кримінального правопорушення, у зв'язку з чим створює безпосередню небезпеку або безпосередньо заподіює шкоду об'єкту кримі-

² Бабанли Р, *Призначення покарання в Україні: теоретико-прикладні засади* (Десна Поліграф, 2019) 233

³ Полтавець В, *Загальні засади призначення покарання за кримінальним законодавством України* (РВВ ЛАВС, 2005) 205

⁴ Пономаренко Ю, *Штраф як вид покарання у кримінальному праві України (за результатами реформи 2011 р.)* (Право, 2012) 24

¹ Ганова Г, «Проблеми призначення покарання за умисне вбивство, вчинене за попередньою змовою групою осіб» (2015) 1 (38) Судова апеляція 33

нального правопорушення, тому його навряд чи можна визнати незначним. Тоді як діяння співвиконавців можуть відрізнятися за ступенем активності. Саме ж формулювання «незначна роль», на наш погляд, є невдалим. Діяння співучасників тільки у випадку взаємодії мають властивість причини, достатньої для настання спільного кримінально-протиправного результату, тобто лише в їх сукупності є достатніми причинами. У зв'язку з тим, що діяння, яке утворює об'єктивну сторону складу кримінального правопорушення, вчиненого у співучасті, стає можливим лише завдяки зусиллям усіх співучасників, діяння організатора, підбурювача і пособника завжди є опосередкованою і недостатньою причиною, бо лише забезпечують його виконання. Діяння ж виконавця є безпосередньою, але теж недостатньою причиною, оскільки воно хоча й утворює об'єктивну сторону складу кримінального правопорушення, але тільки завдяки тому внеску, який забезпечується зусиллями інших співучасників¹. Отже, навряд чи можна визнати незначною роль виконавця, чие діяння створює безпосередню небезпеку або безпосередньо заподіює шкоду об'єкту кримінального правопорушення; підбурювача, без діяння якого у виконавця б не виникло умислу вчинити кримінальне правопорушення; пособника, чие діяння забезпечує успішність вчинення кримінального правопорушення, тоді як ступінь участі у вчиненні кримінального правопорушення співвиконавця, підбурювача і пособника може бути незначним. Так, наприклад, про незначний ступінь участі пособника можна говорити у разі надання поради, яка несуттєво вплинула на успішність вчинення кримінального правопорушення. У зв'язку з цим вважаємо за доцільне замінити формулювання «роль виконавця (співвиконавця), підбурювача або пособника у його вчиненні є незначною», зазначене у ч. 2 ст. 53 КК, на таке формулювання, як: «ступінь участі співвиконавця, підбурювача або пособника у його вчиненні є незначним».

Як зазначає П. С. Берзін, залежно від конкретних обставин вчиненого, незначною може визнаватися роль виконавця, співвиконавця, підбурювача та пособника: 1) які беруть участь у вчиненні лише одного, а не кількох кримінальних правопорушень (при цьому передбачення у частинах 3–5

ст. 12 КК відповідних видів кримінальних правопорушень залежно від ступеня їх тяжкості свідчить, що при вчиненні кожного наступного кримінального правопорушення (більш тяжкого) роль такого співучасника є більш небезпечною порівняно з участю у кримінальному правопорушенні попереднього виду); 2) які не виконують при вчиненні вказаного у ч. 2 ст. 53 КК кримінального правопорушення більш суспільно небезпечних функцій його організатора; 3) у поведінці яких не поєднуються ознаки кількох видів співучасників, передбачених частинами 1–5 ст. 27 КК; 4) які виконують у співучасті діяння, зміст яких є різним (якісно іншим) порівняно з діяннями інших співучасників (наприклад, головний бухгалтер лише надає керівнику підприємства частину первинних бухгалтерських документів для подальшого виготовлення на їх основі завідомо неправдивих зведених документів і ухилення від оподаткування в особливо великих розмірах, не вчиняючи при цьому особисто складання завідомо неправдивих офіційних документів, використання яких призводить до ненадходження до бюджету коштів у зазначених розмірах); 5) які виконують діяння в обсязі, значно меншому порівняно з діяннями інших співучасників (наприклад, невеликим буде обсяг виконаних при незаконному виготовленні горілчаних виробів у підпільному цеху діянь пособника, який лише допомагає доставити дистильовану воду для виготовлення горілчаних виробів, надавши свій транспортний засіб, або забезпечує монтаж пакувального обладнання, у той час як інші співучасники брали участь у технологічному забезпеченні процесу незаконного виробництва таких напоїв); 6) які не мали наміру вчинити всі діяння, що передбачались (охоплювались) умислом інших співучасників, у зв'язку з чим вказане у ч. 2 ст. 53 КК кримінальне правопорушення не було доведено до кінця, а в разі, якщо доведено до кінця, то обставини, які призвели до цього, мали для таких співучасників випадковий характер; 7) вчинили діяння, які хоча і були обов'язкові для заподіяння іншими співучасниками (будь-ким із них) шкоди об'єкту кримінально-правової охорони, але: а) які лише опосередковано сприяли заподіяння такої шкоди іншими співучасниками (наприклад, особа погодилась передати іншому пособнику деталі обладнання для підробки засобів доступу до банківських рахунків (платіжних карток) і не забезпечувала його безпосереднє використання при незаконному знятті певної суми ко-

¹ Копйова І, 'Виконавець як співучасник злочину: поняття, види, відповідальність' (дис канд юрид наук Нац юрид ун-т ім Ярослава Мудрого, 2018)

штів із такого рахунка); б) від яких не в повному обсязі залежало вчинення відповідних діянь іншими співучасниками, що мали безпосередньо вплинути (вплинули) на заподіяння такої шкоди¹. Як убачається, навряд чи наведені науковцем випадки незначної ролі можна розглядати як прояви мінімального ступеня активності співучасника.

Щоб з'ясувати, чи зазначають суди у вироку при призначенні покарання співучаснику про врахування характеру і ступеня його участі у вчиненні кримінального правопорушення, було опрацьовано 20 обвинувальних вироків, які постановлені у період з 1 січня 2018 р. по 1 вересня 2020 р. і знаходяться в доступі в Єдиному державному реєстрі судових рішень за параметрами пошуку: 1) категорія справи: кримінальні справи – злочини проти власності – вимагання; 2) пошук за контекстом – «вимагання, вчинене за попередньою змовою групою осіб». У 12 вироків, тобто більше ніж у половині проаналізованих вироків, суд установив вчинення вимагання групою осіб за попередньою змовою, однак не визначив ролі співучасників, а лише описав їх діяння, та не зазначив про врахування при призначенні їм покарання характеру і ступеня їх участі у вчиненні кримінального правопорушення. У решті вироків суди по-різному зазначають про врахування при призначенні покарання співучасникам характеру і ступеня їх участі у вчиненні кримінального правопорушення: 1) в одному вироку суд не визначив ролі співучасників, а лише описав їх діяння, однак зазначив, що бере до уваги ступінь участі відповідного співучасника у вчиненні кримінального правопорушення (справа № 328/1731/17²); 2) ще в одному вироку суд не визначив ролі співучасників, а лише описав їх діяння, однак зазначив про врахування ролі співучасника у вчиненні кримінального правопорушення (справа № 753/20916/17³); 3) у двох вироків суд не визначив ролі співучасників, а лише описав їх діяння, однак зазначив про врахування характеру та ступеня їх участі у вчиненні кримінального правопорушення (справа № 501/1999/17⁴,

справа № 644/2251/17⁵); 4) у двох вироків суд визначив роль співучасника у складі групи осіб за попередньою змовою і зазначив про її врахування при призначенні йому покарання, однак не зазначив про врахування ступеня участі у вчиненні кримінального правопорушення (справа № 201/7100/18⁶, справа № 682/2860/18⁷); 5) в одному вироку суд не визначив ролі співучасників, а лише описав їх діяння, однак зазначив про те, що бере до уваги характер діянь і спосіб їх вчинення (справа № 686/17314/18⁸); 6) в одному вироку суд визначив ролі співучасників і зазначив, що при призначенні покарання бере до уваги активну роль одного з них і другорядну роль іншого (справа № 333/5045/16-к⁹).

Як убачається, відсутність у вироку вказівки про врахування при призначенні покарання співучасникам характеру і ступеня їх участі у вчиненні кримінального правопорушення свідчить про те, що суд неправильно застосував закон про кримінальну відповідальність, що згідно зі ст. 409 КПК є підставою для скасування або зміни судового рішення судом апеляційної інстанції.

У постанові Пленуму Верховного Суду України «Про практику призначення судами кримінального покарання» від 24 жовтня 2003 р. № 7 (зі змінами від 6 листопада 2009 р. № 11) приділено небагато уваги питанню призначення покарання співучасникам. Так, у п. 2 цієї постанови зазначається, що судам належить обговорювати питання про призначення передбаченого законом більш суворого покарання особам, які вчинили злочини у складі організованих груп чи за більш складних форм співучасті (якщо ці обставини не є кваліфі-

№ 1-кп/501/46/19. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/80205295> (дата звернення 28.09.2020)

⁵ Вирок Орджонікідзевського районного суду м. Харкова від 27 грудня 2019 р. у справі № 644/2251/17, провадження № 1-кп/644/199/19. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/86718412> (дата звернення 28.09.2020)

⁶ Вирок Жовтневого районного суду м. Дніпропетровська від 11 жовтня 2011 р. у справі № 201/7100/18, провадження № 1-кп/201/609/2018. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/77108916> (дата звернення 28.09.2020)

⁷ Вирок Славутського міськрайонного суду Хмельницької області від 18 червня 2019 р. у справі № 682/2860/18, провадження № 1-кп/682/168/2018. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/82925195> (дата звернення 28.09.2020)

⁸ Вирок Хмельницького міськрайонного суду Хмельницької області від 9 липня 2019 р. у справі № 686/17314/18, провадження № 1-кп/686/526/19. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/82908381> (дата звернення 28.09.2020)

⁹ Вирок Комунарського районного суду м. Запоріжжя від 21 жовтня 2019 р. у справі № 333/5045/16-к, провадження № 1-кп/333/21/18. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/85069199> (дата звернення 28.09.2020)

¹ Берзін П, 13–14

² Вирок Токмацького районного суду Запорізької області від 5 лютого 2018 р. у справі № 328/1731/17, провадження № 1-кп/328/26/18. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/1994156> (дата звернення 28.09.2020).

³ Вирок Дарницького районного суду м. Києва від 8 травня 2019 р. у справі № 753/20916/17, провадження № 1-кп/753/418/19. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/82087020> (дата звернення 28.09.2020)

⁴ Вирок Іллічівського міського суду Одеської області від 1 березня 2019 р. у справі № 501/1999/17, провадження

куючими ознаками), а в п. 3 – про необхідність при визначенні ступеня тяжкості вчиненого злочину виходити з класифікації злочинів (ст. 12 КК), а також з особливостей конкретного злочину й обставин його вчинення (зокрема, роль кожного зі співучасників, якщо злочин вчинено групою осіб)¹.

Вищезазначене підтверджує доцільність внесення змін до постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику призначення судами кримінального покарання» від 24 жовтня 2003 р. № 7 (із змінами від 6 листопада 2009 р. № 11) про необхідність вказувати у вирокі про врахування при призначенні покарання співучаснику його характеру і ступеня участі у вчиненні кримінального правопорушення. Так само треба роз'яснити, що врахування характеру участі співучасника у вчиненні кримінального правопорушення означає врахування виконаної ним ролі (ролей), ознаки якої (яких) містяться у відповідній частині ст. 27 КК, та її ступеня суспільної небезпечності. Урахування ступеня участі співучасника у вчиненні кримінального правопорушення означає врахування ступеня його активності, який визначається за результатом оцінки кількості виконаних ним ро-

лей, наявності чи відсутності ініціативи вчинення кримінального правопорушення, виду, обсягу та кількості виконаних співучасником функцій у межах відповідної ролі (діянь, що характеризують окремого співучасника у відповідній частині ст. 27 КК).

Висновки. За результатами цього дослідження можна зробити такі висновки. По-перше, оцінка характеру і ступеня участі співучасника означає визначення його ролі в поєднанні з визначенням ступеня активності у вчиненні кримінального правопорушення. Характер і ступінь участі у вчиненні кримінального правопорушення лише у нерозривній єдності вказують на ступінь суспільної небезпечності певної ролі співучасника у вчиненні відповідного кримінального правопорушення і впливають на суворість його покарання. По-друге, відсутність у постанові Пленуму Верховного Суду України «Про практику призначення судами кримінального покарання» від 24 жовтня 2003 р. № 7 (із змінами від 6 листопада 2009 р. № 11) вказівки про необхідність зазначати у вирокі про врахування при призначенні покарання співучаснику його характеру і ступеня участі у вчиненні кримінального правопорушення та роз'яснень щодо оцінки їх складових призводить або до відсутності у вирокі даних про їх врахування, або про врахування лише окремих їх складових.

¹ Про практику призначення судами кримінального покарання : постанова Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2003 р. № 7 (із змінами від 6 листопада 2009 р. № 11). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-03#Text> (дата звернення 28.09.2020)

REFERENCES

List of legal documents

Legislation

1. Pro praktyku pryznachennia sudamy kryminalnogo pokarannia : postanova Plenumu Verkhovnoho Sudu Ukrainy vid 24 zhovtnia 2003 r. № 7 (iz zminyamy vid 6 lystopada 2009 r. № 11). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-03#Text> (in Ukrainian)
2. Pro praktyku rozghliadu sudamy kryminalnykh sprav pro zlochyny, vchyneni stiikymy zlochynnymy obiednanniamy : postanova Plenumu Verkhovnoho Sudu Ukrainy vid 23 hrudnia 2005 r. № 13. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0013700-05#Text> (in Ukrainian)

Cases

3. Vyrok Darnytskoho raionnoho sudu m. Kyieva vid 8 travnia 2019 r. u spravi № 753/20916/17, provadzhennia № 1-kp/753/418/19. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/82087020> (in Ukrainian)
4. Vyrok Zhovtnevoho raionnoho sudu m. Dnipropetrovska vid 11 zhovtnia 2011 r. u spravi № 201/7100/18, provadzhennia № 1kp/201/609/2018. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/77108916> (in Ukrainian)
5. Vyrok Illichivskoho miskoho sudu Odeskoi oblasti vid 1 bereznia 2019 r. u spravi № 501/1999/17, provadzhennia № 1-kp/501/46/19. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/80205295> (in Ukrainian)
6. Vyrok Komunarskoho raionnoho sudu m. Zaporizhzhia vid 21 zhovtnia 2019 r. u spravi № 333/5045/16-k, provadzhennia № 1-kp/333/21/18. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/85069199> (in Ukrainian)
7. Vyrok Ordzhonikidzevskoho raionnoho sudu m. Kharkova vid 27 hrudnia 2019 r. u spravi № 644/2251/17, provadzhennia № 1-kp/644/199/19. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/86718412> (in Ukrainian)

8. Vyrok Slavutskoho miskraionnoho sudu Khmelnytskoi oblasti vid 18 chervnia 2019 r. u spravi № 682/2860/18, provadzhennia № 1-kp/682/168/2018. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/82925195> (in Ukrainian)
9. Vyrok Tokmatskoho raionnoho sudu Zaporizkoi oblasti vid 5 liutoho 2018 r. u spravi № 328/1731/17, provadzhennia № 1-kp/328/26/18. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/71994156> (in Ukrainian)
10. Vyrok Khmelnytskoho miskraionnoho sudu Khmelnytskoi oblasti vid 9 lypnia 2019 r. u spravi № 686/17314/18, provadzhennia № 1-kp/686/526/19. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/82908381> (in Ukrainian)

Bibliography

Authored books

1. Arutyunov A, *Souchastiye v prestuplenii* [Complicity in a crime] (Statut, 2013) (in Russian)
2. Babanly R, *Pryznachennia pokarannia v Ukraini: teoretyko-prykladni zasady* [The assignment of punishment in Ukraine: applied theoretical foundations] (Desna Polihraf, 2019) (in Ukrainian)
3. Bazhanov M, *Ugolovnoe pravo Ukrainyi. Obschaya chast. Izbrannyye trudy* [Criminal law of Ukraine. General part. Selected Works] (Pravo, 2012) (in Russian)
4. Blagov E, *Naznachenie nakazaniya (teoriya i praktika)* [The assignment of punishment in Ukraine (theory and practice)] (Yarosl gos un-t, 2002) (in Russian)
5. Burchak F, *Souchastie: sotsialnye, kriminologicheskie i pravovyye problemy* [Complicity: social, criminological and legal problems] (Vischa shk, 1986) (in Russian)
6. Kvasha O, *Spivuchast u zlochyni: struktura ta vidpovidalnist* [Complicity in a crime: structure and liability] (RVV LDUVS im. E. O. Didorenka, 2013) (in Ukrainian)
7. Kovalev M, *Souchastie v prestuplenii. Ch. 2. Vidy souchastnikov i formy uchastiya v prestupnoy deyatelnosti* [Complicity in a crime. Part 2. Types of accomplices and forms of participation in criminal activities] (Ural. rabochiy, 1962) (in Russian)
8. Kulikov E, *Mera ugolovnoho nakazaniya za prestuplenie v souchastii. Obschie kriterii opredeleniya* [A measure of criminal punishment for a crime in complicity. General criteria for determination] (LAP LAMBERT Academic Publishing, 2013) (in Russian)
9. Poltavets V, *Zahalni zasady pryznachennia pokarannia za kryminalnym zakonodavstvom Ukrainy* [General principles of the assignment of punishment under the criminal legislation of Ukraine] (RVV LAVS, 2005) (in Ukrainian)
10. Ponomarenko Yu, *Shtraf yak vyd pokarannia u kryminalnomu pravi Ukrainy (za rezultatsy reformy 2011 r.)* [Fine as a type of punishment in the criminal law of Ukraine (according to the results of the 2011 reform)] (Pravo, 2012) (in Ukrainian)
11. Telnov P, *Otvstvennost za souchastie v prestuplenii* [Liability for complicity in a crime] (Yurid. lit., 1974) (in Russian)
12. Traynin A, *Uchenie o souchastii* [The doctrine of complicity] (Yurizdat, 1941) (in Russian)
13. Tsaregorodtsev A, *Otvstvennost organizatorov prestupleniy* [Liability of organizers of crimes] (Nauch.-issledovatel. i redak.-izdat. otd. Omsk. vyisshy shkolyi militsii MVD SSSR, 1978) (in Russian)

Journal articles

14. Berzin P, 'Deiaki osoblyvosti vyznachennia rozmiru pokarannia u vydi shtrafu za novoiu redaktsiieiu st. 53 Kryminalnoho kodeksu Ukrainy vid 15 lystopada 2011 roku' [Some features of determining the amount of punishment in the form of a fine under the new version of Art. 53 of the Criminal Code of Ukraine of November 15, 2011] (2012) 1 Pravo i hromadianske suspilstvo – Law and civil society (in Ukrainian)
15. Hanova H, 'Problemy pryznachennia pokarannia za umysne vbyvstvo, vchynene za poperednoiu zmovoiu hrupoiu osib' [Problems of the assignment of punishment for premeditated murder committed by a group of persons with prior conspiracy] (2015) 1 (38) Sudova apeliatsiia – Court appeal (in Ukrainian)
16. Tiutiuhin V, Us O, 'Pryznachennia pokarannia za nezakinchenyi zlochyn ta zlochyn, vchynenyi u spivuchasti' [The assignment of punishment for an uncompleted crime and a crime committed in complicity] (2010) 19 Pytannia borotby zi zlochynnistiu – Issues of Crime Prevention (in Ukrainian)

Dissertation

17. Kopiova I, 'Vykonavets yak spivuchasnyk zlochynu: poniattia, vydy, vidpovidalnist' [The perpetrator as an accomplice in a crime: the concept, types, liability] (dys kand yuryd nauk Nats. yuryd. un-t im. Yaroslava Mudroho, 2018)

Thesis abstract

18. Orlovskiy R, 'Kryminalna vidpovidalnist za posobnytstvo vchynenniu zlochynu' [Criminal liability for aiding and abetting a crime] (avtoref dys kand yuryd nauk Nats yuryd un-t im Yaroslava Mudroho, 2000)

Копйова І. А. Особливості призначення покарання співучасникам кримінального правопорушення

Статтю присвячено аналізу складових оцінки характеру та ступеня участі співучасника у вчиненні кримінального правопорушення. Урахування при призначенні покарання співучаснику характеру його участі у вчиненні кримінального правопорушення пропонується розглядати як визначення його ролі серед інших співучасників та ступеня суспільної небезпечності цієї ролі. Обґрунтовується, що диференціація ролей співучасників уже за ступенем їх суспільної небезпечності за інших рівних умов надає можливість визначити межі суворості покарання менш небезпечного співучасника порівняно з більш небезпечним співучасником. До складових ступеня участі співучасника у вчиненні кримінального правопорушення пропонується віднести кількість виконаних ним ролей, наявність чи відсутність ініціативи вчинення кримінального правопорушення, вид, обсяг та кількість виконаних співучасником функцій у межах відповідної ролі (діянь, що характеризують окремого співучасника у відповідній частині ст. 27 КК).

За результатами дослідження зроблено висновки про те, що, по-перше, оцінка характеру і ступеня участі співучасника означає визначення його ролі в поєднанні з визначенням ступеня активності у вчиненні кримінального правопорушення. Характер і ступінь участі у вчиненні кримінального правопорушення лише у нерозривній єдності вказують на ступінь суспільної небезпечності певної ролі співучасника у вчиненні відповідного кримінального правопорушення і впливають на суворість його покарання. По-друге, відсутність у постанові Пленуму Верховного Суду України «Про практику призначення судами кримінального покарання» від 24 жовтня 2003 р. № 7 (із змінами від 6 листопада 2009 р. № 11) вказівки про необхідність зазначати у вироку про врахування при призначенні покарання співучаснику його характеру і ступеня участі у вчиненні кримінального правопорушення та роз'яснень щодо оцінки їх складових призводить або до відсутності у вироках даних про їх врахування, або до врахування лише окремих їх складових.

Ключові слова: співучасник кримінального правопорушення, спеціальні правила призначення покарання, характер та ступінь участі у вчиненні кримінального правопорушення.

Копьёва И. А. Особенности назначения наказания соучастникам уголовного правонарушения

Статья посвящена анализу составляющих оценки характера и степени участия соучастника в совершении уголовного правонарушения. Учет при назначении наказания соучастнику характера его участия в совершении уголовного правонарушения предлагается рассматривать как определение его роли среди других соучастников и степени общественной опасности этой роли. Обосновывается, что дифференциация ролей соучастников уже по степени их общественной опасности при прочих равных условиях дает возможность определить пределы строгости наказания менее опасного соучастника по сравнению с более опасным соучастником. К составляющим степени участия соучастника в совершении уголовного правонарушения предлагается отнести количество выполненных им ролей, наличие или отсутствие инициативы совершения уголовного правонарушения, вид, объем и количество выполненных соучастником функций в пределах соответствующей роли (деяний, характеризующих определенного соучастника в соответствующей части ст. 27 УК).

По результатам исследования сделаны выводы о том, что, во-первых, оценка характера и степени участия соучастника означает определение его роли в сочетании с определением степени активности в совершении уголовного правонарушения. Характер и степень участия в совершении уголовного правонарушения только в неразрывном единстве указывают на степень общественной опасности определенной роли соучастника в совершении соответствующего уголовного правонарушения и влияют на строгость его наказания. Во-вторых, отсутствие в постановлении Пленума Верховного Суда Украины «О практике назначения судами уголовного наказания» от 24 октября 2003 № 7 (с изменениями от 6 ноября 2009 № 11) указания о необходимости указывать в приговоре об учете при назначении наказания соучастнику его характера и степени участия в совершении уголовного правонарушения и разъяснений об оценке их составляющих приводит или к отсутствию в приговорах данных об их учете, или к учету лишь отдельных их составляющих.

Ключевые слова: соучастник уголовного правонарушения, специальные правила назначения наказания, характер и степень участия в совершении уголовного правонарушения.

Kopyova I. A. Special aspects of the assignment of punishment for accomplices of a criminal offense

The article is devoted to the analysis of the components of the appraisal of the character and degree of participation of an accomplice in the commission of a criminal offense. The regard of the character of participation of an accomplice in the commission of a criminal offense in the course of assignment of punishment is proposed to be considered as

determination of his role among others accomplices and degree of menace to the community of this role. The author proves that differentiation of the roles of accomplices by degree of their menace to the community with other equal circumstances gives an opportunity to determine the limits of the severity of punishment for a less menacing accomplice than a more menacing accomplice. The author suggests in the components of the degree of participation of an accomplice in the commission of a criminal offense to include the number of roles performed by him, the presence or absence of the initiative of the commission of a criminal offense, the type, volume and number of functions performed by an accomplice in limits of special role (acts that characterize the special accomplice in the special part of Article 27 of the Criminal Code).

As the result of scientific research the next conclusions are made. First of all the appraisal of the character and degree of participation of an accomplice means a determination of his role together with a determination of degree of activity in the commission of a criminal offense. The character and degree of participation in the commission of a criminal offense point to the degree of the menace to the community of an accomplice with special role in the commission of a special criminal offense and influence to the severity of his punishment only in indissoluble unity. Secondly the absence in resolution of Supreme Court plenum «About the practice of the assignment by courts of criminal punishment» dated October 24, 2003 No. 7 (as amended on November 6, 2009 No. 11) of an instruction of the necessity to point in the judgment of court about the regard of the character and degree of participation in the commission of a criminal offense in the course of assignment of punishment and explanations about the appraisal of their components entails either to the absence of data in the judgments about their regard or about the regard not all their components.

Keywords: an accomplice of a criminal offense, the special rules of the assignment of punishment, the character and degree of participation in the commission of a criminal offense.